

**Projekt experimentálneho overovania
metód realizácie a vzdelávacích prostriedkov v predmete občianska náuka
v spolupráci s príbuznými predmetmi na druhom stupni ZŠ a na SŠ
s dôrazom na občianske kompetencie žiakov a žiačok**

Záverečná hodnotiaca správa z realizácie projektu
v školských rokoch 2020/2021, 2021/2022 a 2022/2023

Bratislava 2023



PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

INŠTITÚT
PRE
AKTÍVNE
OBČIANSTVO



MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY



NIVAM
NÁRODNÝ INŠTITÚT VZDELÁVANIA A MLÁDEŽE

ŠKOLA
U FILIPA®



Úvod

Predkladaná záverečná správa mapuje ciele, priebeh a výsledky *Projektu experimentálneho overovania metód realizácie a vzdelávacích prostriedkov v predmete občianska náuka v spolupráci s príbuznými predmetmi na druhom stupni ZŠ a na SŠ s dôrazom na občianske kompetencie žiakov a žiačok*, ktorý dňa 30. júna 2020 schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR pod číslom 2020/8988:5-A2130 a ktorý v kombinovanej, prezenčnej aj dištančnej, podobe úspešne prebiehal v školských rokoch 2020/2021, 2021/2022 a 2022/2023.

Na základe výskumných zistení, 3 rokov experimentálnych skúseností a pozorovaní tiež ponúka príklady dobrej praxe z rôznych typov škôl nachádzajúcich sa v rôznych regiónoch Slovenska, ako aj odporúčania aplikovateľné na učiteľskej, školskej aj celkovej systémovej úrovni. Základom odporúčaných zmien sú pritom inovácie a aktualizácie v oblasti metodického uchopenia občianskej výchovy, a preto pre štátny rozpočet nepredstavujú žiadne finančné riziko spojené s potrebou materiálneho zabezpečenia škôl a školských zariadení. Máme za to, že naše zistenia sú vhodné na celoslovenské rozšírenie a môžu slúžiť ako výborná a praktická inšpirácia pre ďalších aktívnych učiteľov aj riaditeľov. Prinášajú totiž **klúčové zistenia**, ktoré považujeme za **zásadné až kritické pre dnešnú generáciu detí a mladých ľudí**, celú spoločnosť aj predmet ako taký a ktoré sú príležitosťou pre efektívnejšiu a zmysluplnejšiu občiansku náuku. Konkrétne:

1. Kvalita a zameranie občianskej náuky má priamy (pozitívny alebo negatívny) dopad na rozvoj vyšších kognitívnych schopností žiakov, tzn. na dosahovanie jej výchovno-vzdelávacieho cieľa v podobe občianskych postojov a akcieschopnosti žiakov,
2. Existuje súvislosť medzi výberom vhodných a inovatívnych metód a vzdelávacích prostriedkov a praktickou pridanou hodnotou občianskej náuky ako vyučovacieho predmetu, čo priamo úmerne zvyšuje motiváciu a vzťah žiakov k tomuto predmetu,
3. V tejto súvislosti žiaci vnímajú ako benefit najmä možnosť otvorenej a kultivovanej výmeny názorov a rozvoj vzájomného porozumenia, čo sú akútne potreby dnešného sveta.

Keď v správe hovoríme o žiakoch, učiteľoch či riaditeľoch, myslíme tým žiakov aj žiačky, učiteľov aj učiteľky, riaditeľov aj riaditeľky. Prajeme si, aby výsledky a zistenia zozbierané v rámci projektu slúžili všetkým riaditeľom, učiteľom, žiakom či profesionálom so záujmom o občiansku výchovu, a to bez ohľadu na ich vedomostné, sociálne, finančné, kultúrne, náboženské a iné zázemie a aby sa rozmanitosť ich používateľov plne prispôbili.

Cieľ a základné piliere experimentálneho overovania

Projekt experimentálneho overovania v predmete občianska náuka vznikol v kontexte kriticky nízkej úrovne občianskych hodnôt a kompetencií žiakov a žiačok na základných a stredných školách, medzi ktoré patrí, napríklad, schopnosť kriticky myslieť a vyhodnocovať informácie, schopnosť a záujem zapájať sa do komunitného života, schopnosť rešpektovať ľudskú dôstojnosť, individuálnu hodnotu každého človeka či rodovú rovnosť, ale aj schopnosť vnímať dianie okolo seba v širších až globálnych súvislostiach a chrániť životné prostredie. Za uplynulé 3 roky pritom toto riziko prehĺbila ako absencia systémových riešení, tak aj pandémia COVID-19 či následné ekonomické krízy. Rada mládeže Slovenska minulý rok na základe svojho



PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave



INŠTITÚT
PRE
AKTÍVNE
OBČIANSTVO



MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY



NIVAM
NÁRODNÝ INŠTITÚT
VZDELÁVANIA A MLÁDEŽE



ŠKOLA
U FILIPA



SLOVENSÁ
MLÁDEŽ



SLOVENSÁ
MLÁDEŽ

reprezentatívneho prieskumu na vzorke 1005 mladých ľudí konštatovala, že v rámci sebahodnotenia vedomostí v občianskej náuke - ktoré pritom tvoria iba časť kľúčovej prípravy na život občana v demokracii - by si samotní opýtaní dali v priemere známku 3 (RmS, 2022). Mladí ľudia sa pritom celkovo cítia byť nevypočutí a na okraji záujmu zo strany štátu (ibid.).

Vzhľadom na to, že cieľom experimentálneho overovania je podľa § 14 Zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov „získať a overiť poznatky, skúsenosti, podnety alebo zahraničné modely v oblasti výchovy a vzdelávania a ich následné uplatnenie v praxi“, priniesol náš projekt priestor na praktické overenie nových aj tradičných poznatkov, príležitostí a skúseností zo Slovenska aj zahraničia v predmete občianska náuka a v spolupráci s príbuznými vyučovacími predmetmi, tzn. napr. s dejepisom, umením a kultúrou, regionálnou výchovou, geografiou, etickou či náboženskou výchovou a pod., ale aj v prepojení na spôsob hodnotenia a poskytovania spätnej väzby žiakom či na činnosť školských parlamentov a život školy ako taký. V tejto oblasti sa pritom naša pozornosť zameriavala najmä na metódy a prostriedky realizácie občianskej výchovy a vzdelávania na vyučovacích hodinách a na úrovni školskej klímy.

Ciele realizovaného projektu reflektujú na platný Štátny vzdelávací program, ktorého výkonové a obsahové štandardy **napomáhajú dosahovať efektívnejšie**, a zároveň na obsahovo relevantné ciele nového Štátneho vzdelávacieho programu pre základné vzdelávanie (pozn.: zodpovedná riešiteľka na strane koordinátora odborných aktivít pôsobila ako členka Ústrednej komisie pre predprimárne a základné vzdelávanie na pôde Národného inštitútu vzdelávania a mládeže).

Základnými **opatreniami**, ktoré boli v spolupráci s vedením škôl a zodpovednými pedagógmi zavedené v 3 experimentálnych triedach, preto sú:

- Identifikácia spoločných problémov, resp. tém, naprieč príbuznými vyučovacími predmetmi vrátane ich časového zosúladenia tak, aby tieto mohli vzájomne komunikovať a spolupracovať za účelom dosiahnutia multidisciplinárneho a interdisciplinárneho efektu vzdelávacieho procesu,
- Prioritizácia výchovy k demokratickému občianstvu s ohľadom na súčasné spoločenské potreby a výzvy (napr. rozvoj kritického myslenia a mediálnej gramotnosti, zmiernovanie nenávisťných prejavov a i.),
- Zavedenie inovatívnych metodických postupov a vzdelávacích prostriedkov v rámci aktuálne platného inovovaného Štátneho vzdelávacieho programu, resp. výkonových a obsahových vzdelávacích štandardov vo vyučovacom predmete občianska náuka pre každý ročník ZŠ a SŠ,
- Zaradenie extrakurikulárnych aktivít do života v škole a mimo nej vrátane prepojenia žiakov, pedagogických a nepedagogických zamestnancov, vedenia školy, rodičov či starých rodičov a širšej komunity školy, obce/mesta a kraja,
- Aktivizácia školských parlamentov tak, aby demokraticky reprezentovali záujmy žiakov a aby participovali na dôležitých otázkach života školy a širšej komunity školy a obce/mesta,
- Zapojenie pedagógov do tvorivého didakticko-metodického a do procesu aktualizácie metodických postupov a vzdelávacích prostriedkov priamo na svojej škole vrátane ich kontinuálnej podpory v



ďalšom vzdelávaní a vlastnej inovácii,

- Inovácia metód a procesu hodnotenia žiakov smerom k formatívne hodnoteniu, resp. Kombinácii formatívneho a sumatívneho formátu hodnotenia.

Tieto opatrenia boli v prvom roku experimentu, tzn. v školskom roku 2020/2021, sformulované do návrhu tzv. Experimentálneho kurikula pre kvalitnú občiansku náuku, ktoré bolo následne prakticky overované priamo na zapojených školách. Výuka prebiehala uplatňujúc nasledujúce **princípy**:

- Pedagogický dôraz na vyššie kognitívne schopnosti,
- Komplexný rozvoj občianskych kompetencií na princípe postupného nabaľovania na úrovniach *vedomosti - zručnosti - hodnoty - postoje - akčioschopnosť*,
- Prepojenie učiva na praktický život a aktuálne životné a spoločenské problémy,
- Beutelbašský konsenzus, otvorenosť myslenia a nezávislosť vo vytváraní si vlastného názoru,
- Problémové učenie,
- Učenie "o" demokracii "v" demokratickom prostredí školy a s cieľom učenia sa "pre" život v demokracii,
- Samostatnosť a splnomocnenie (angl. *empowerment*) pedagógov a žiakov prispôsobiť si výchovno-vzdelávací proces vlastným záujmom a potrebám smerom k sebarealizácii.

Sme presvedčení, že uplatnením horeuvedených zmien sa predmet občianska náuka jednak efektívne priblížil svojej dlhodobej vízii formulovanej v obsahových a výkonových štandardoch predmetu, a jednak znovu získal v očiach *vyučujúcich* aj *učiacich* sa **status dôležitého, relevantného a zmysluplného predmetu**, a tým získal i budúcnosť. Závbery z našich pozorovaní korešpondujú s kvalitatívnymi a kvantitatívnymi výsledkami experimentálneho výskumného merania (viď nižšie).

Organizácia a priebeh experimentálneho overovania

Experimentálne overovanie prebiehalo kontinuálne počas 3 školských rokov, a to v rokoch 2020/2021, 2021/2022 a 2022/2023, na 3 zapojených experimentálnych školách, na ktorých prebiehalo riadne experimentálne vyučovanie a komplexný výskum:

- Súkromná základná škola, Ružová 14, 974 11 Banská Bystrica,
- Gymnázium M. M. Hodžu v Liptovskom Mikuláši, M. M. Hodžu 860/9, 031 01 Liptovský Mikuláš,
- a Stredná priemyselná škola dopravná, Sokolská 911/94, 960 01 Zvolen,

a 3 kontrolných školách, ktorých úlohou bolo zapojiť sa do kontrolného výskumu:

- Základná škola Nábřežná, Nábřežná 95, 940 57 Nové Zámky,
- Gymnázium bilingválne, T. Ružičku 3, 010 01 Žilina,
- Stredná odborná škola drevárska, Lučenecká cesta 2193/17, 960 01 Zvolen.

Súčasťou riešiteľského tímu tiež boli:

- Katedra etickej a občianskej výchovy Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave ako garant experimentálneho overovania,
- Inštitút pre aktívne občianstvo ako koordinátor odborných aktivít.



PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave



INŠTITÚT
PRE
AKTÍVNE
OBČIANSTVO



MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY



NIVAM
NÁRODNÝ INŠTITÚT VZDELÁVANIA A MLÁDEŽE



ŠKOLA
U FILIPA®



Projektový tím dlhodobo spolupracoval v plnohodnotnej online podobe. Organizácia experimentálneho vyučovania prebiehala počas pandémie vírusu COVID-19 podľa aktuálnych pandemických opatrení a usmernení, po ich skončení v klasickej prezenčnej podobe, resp. podľa uváženia vedenia tej-ktorej školy a konkrétneho experimentujúceho pedagóga. Všetky výskumné aktivity prebiehali v online prostredí. Garant a koordinátor odborných aktivít pritom figurovali iba vo vzťahu k zapojeným školám, výučbu po obsahovej aj metodologickej stránke v plnej miere zabezpečovali a tvorili samotní pedagógovia.

Aktivity projektu prebiehali vo väčšinovej miere na vlastné náklady členov riešiteľského tímu, tzn. buď so súhlasom zamestnávateľov alebo vo voľnom čase. Vďaka vnútornému presvedčeniu a ochote zainteresovaných pracovníkov a spolupracovníkov boli aktivity aj napriek absencii finančného krytia zrealizované v plnej miere. Náklady na prípravu výskumných aktivít a realizáciu jednorazového vzdelávania pre pedagógov v rámci projektu (obe v šk. roku 2021/2022) finančne podporila Nadácia Pontis darom vo výške 5 000 €. Odhadovaná hodnota personálnych a odborných kapacít celkovo investovaných do projektu počas 3 školských rokov je približne 60 000 €. Táto suma nezahŕňa náklady spojené s bežným chodom zapojených škôl.

Výsledky a výskumné zistenia

Výsledky a dopad projektu experimentálneho overovania boli sledované a merané pomocou **kombinácie kvalitatívnych a kvantitatívnych metód** so zameraním na žiakov, rodičov, učiteľov a vedenie experimentálnych skupín a na žiakov a rodičov kontrolných skupín. Hlavným cieľom výskumu pritom bolo prostredníctvom priebežného a záverečného merania zistiť, nakoľko úspešne sa implementáciou návrhu tzv. Experimentálneho kurikula pre kvalitnú občiansku náuku (viď príloha, ďalej tiež ako „intervencia“) v experimentálnych triedach podarilo dosiahnuť preukázateľné zlepšenia v sledovaných indikátoroch.

Na základe analýzy primárnych **kvantitatívnych dát** získaných formou anonymizovaných interaktívnych online dotazníkov sme vo vybraných kľúčových oblastiach dospeli k týmto zisteniam:

Aktívne občianstvo

- V oblasti aktívneho občianstva priniesla experimentálna intervencia významný efekt hlavne v oblasti **dobrovoľníctva**. Ukázalo sa, že škola zohráva dôležitú úlohu nielen v odovzdávaní vedomostí o dobrovoľníctve, ale aj v iniciovaní dobrovoľníckych aktivít. Žiaci, ktorí boli zapojení do experimentu, poukazovali na aktívny význam školy pri ich vedení k dobrovoľníckym aktivitám.
- Intervencia mala tiež pozitívny dopad na chápanie dôležitosti obecného či mestského zastupiteľstva pre občana, prispela k posilneniu pocitu prepojenia **miestnej samosprávy** so životom komunity, ktorého je súčasťou.

Tolerancia

- Výskumné dáta ukázali významný pozitívny dopad inovatívnej intervencie na **toleranciu** voči rozmanitosti, v aktuálnej podobe predstavovali významnú hrádzu voči **nenávisťi** a prehlbovaniu negatívnych postojov voči menšinám.
- Možno tiež konštatovať, že intervencia v občianskej náuke priniesla istú mieru scitlivenia na stav v oblasti **rodovej nerovnosti**, a hlavne pretrvávajúcich platových rozdielov medzi mužmi a ženami na Slovensku.
- Okrem toho sme zaznamenali vyššiu mieru porozumenia problematiky **predsudkov a stereotypov** v súvislosti s etnickou alebo rasovou príslušnosťou či s rodom. Napriek pozitívnym



výsledkom, ktoré ukázali dáta, zrozumiteľnosť problematiky má stále rezervy a podiel žiakov, ktorí sa v problematike orientujú len slabob alebo vôbec, je ešte vždy pomerne vysoký.

Demokracia na škole

- Negatívnym zistením je nepochybne pozorovanie poklesu pozitívneho hodnotenia užitočnosti **školského parlamentu**, a to bez ohľadu na to, či daná skupina mala skúsenosť s intervenciou. Je možné predpokladať, že situáciu spôsobili aj pandemické obmedzenia v súvislosti s COVID-19, ktoré zasiahli aj do možnosti naplno realizovať jeho aktivity či inak konať na strane školského parlamentu. To malo za následok menšiu viditeľnosť, ale aj užitočnosť aktivít parlamentu. Experimentálna intervencia však v projekte prebiehala iba na jednej zo zapojených škôl, preto tento výsledok nie je dostatočne reprezentatívny.
- Experimentálna intervencia priniesla aj nárast miery súhlasu s výroky o **partnerskom prístupe** zo strany učiteľov, ako aj nárast miery deklarovania diskusií o politike s učiteľom počas hodín občianskej náuky.

Hodnotenie alebo známkovanie

- Známkovanie pozitívne motivuje menej ako polovicu respondentov, situácia v názoroch na známkovanie nezmenila ani skúsenosť s intervenciou.
- Hlbší pohľad do týchto názorov ukazuje vysokú mieru súhlasu s názorom, že známky dobre odrážajú výsledky úsilia žiaka, prevažujúci **pozitívny postoj voči slovnému hodnoteniu**, ako aj silne prevažujúci názor na **praktickú užitočnosť** vedomostí z predmetu občianska náuka. Inovačná intervencia priniesla rast podielu pozitívnych postojov vo všetkých sledovaných aspektoch. Situácia v kontrolnej skupine sa vyvíjala opačným smerom, k výraznému poklesu došlo hlavne pri hodnotení užitočnosti predmetu.
- Na experimentálnych vyučovacích hodinách žiaci najviac oceňovali **diskusiu, metódy vyučovania a skúšania** a zaujímavé **témy**, ktorým sa na hodinách venovali.

Podpora v rodine

- Vyššiu mieru podpory zo strany rodiny deklarovali respondenti z experimentálnej skupiny. Na konci projektu sa výrazne zhoršila situácia v kontrolnej skupine.
- Približne polovica respondentov v oboch skupinách stabilne **doma diskutuje** o spoločenských alebo politických témach. Intervencia v tomto smere nepriniesla významné zmeny.

Informácie

- Žiaci reflektovali relevantný **politický kontext**, ktorý rezonoval vo verejnej mienke v príslušnom období zberu dát. Počas záverečnej etapy zberu dát, spojenej s úradníckou vládou poverenou spravovaním krajiny pred predčasnými voľbami, sa ukázalo, že žiaci reflektovali politické dianie menej intenzívne, resp. že zachytili menej informácií z politiky.
- Zaznamenané zmeny hovoria o poklese miery sledovania politických informácií bez ohľadu na skúsenosť s experimentálnou formou výučby. Nakoľko môže byť tento stav ovplyvnený viacerými externými faktormi, napr. aktuálnou politickou agendou, nemusí nevyhnutne znamenať pokles záujmu žiakov o politické dianie alebo nevhodne zvolenú formu výuky.
- O **správach** sa rozprávajú najčastejšie s rodičmi, na konci projektu v oboch skupinách stúpol podiel respondentov, ktorí sa o takýchto správach nerozprávajú s nikým. Učitelia mali vo všetkých etapách výskumu v týchto rozhovoroch **minimálny podiel**.
- Experimentálna intervencia nepriniesla zmeny ani čo do štruktúry informačných zdrojov. Stabilne im dominujú **internetové vyhľadávače a sociálne siete**.



- Na druhej strane, sociálne siete majú najnižšiu dôveru respondentov. Učitelia sú dôveryhodní pre približne tretinu respondentov. V skupine s experimentálnou skúsenosťou došlo k poklesu **dôvery** v rovesníkov a sociálne siete, čo môže indikovať pozitívny efekt vzdelávacieho programu.

Lepší život v našej krajine

- Z hľadiska skúsenosti s experimentálnou výučbou sa ukazuje, že žiaci, ktorí s ňou mali skúsenosť, sa viac zameriavajú na **individuálne perspektívy**. Neznamená to nutne obrat k egoizmu, môže ísť aj o snahu riešiť širšie spoločenské problémy cez zmeny svojho vlastného spôsobu života a postoja, ako to často vidíme napr. pri reakcii mladých ľudí na klimatickú krízu. Na druhej strane však vidíme, že intervencia nezabránila nárastu rezignácie.
- Kontrolná skupina bola mierne iná už vo východiskách, pozorujeme tu väčšiu **orientáciu na komunitu a spoločenstvo** ako v experimentálnej skupine. Podiel rezignovaných žiakov je v oboch skupinách prakticky rovnaký.

Čo robí našu krajinu horšou

- Skupina žiakov, ktorá mala skúsenosť s intervenciou, má tendenciu identifikovať problémy krajiny viac **na úrovni systému**, než je tomu v kontrolnej skupine (korupcia, ekonomika a pod.).

Aktívny občan

- Najčastejšie uvádzanou charakteristikou ideálneho občana bol v oboch skupinách na začiatku projektu „pozitívny vzťah k okoliu“, druhou najčastejšou bola „múdrosť“. Na konci projektu si tieto kategórie odpovedí takpovediac „prehodili“ miesta, stále však dominujú predstavám o aktívnom občani. Vzhľadom na podobnosti medzi oboma výskumnými skupinami žiakov je možné konštatovať, že tieto zmeny nesúvisia s experimentálnou intervenciou.

Veľmi zaujímavé vhlady ponúka tiež analýza primárnych, rovnako anonymizovaných, **kvalitatívnych dát**, ktoré boli zozbierané metódou online rozhovorov a focusových skupín.

Na základe realizovaných individuálnych a skupinových rozhovorov môžeme konštatovať **pozitívne skúsenosti s realizáciou experimentálneho overovania** na zapojených školách, resp. s používanými metódami a prostriedkami zážitkového a neformálneho vyučovania. Vo všetkých 3 zapojených školách mal projekt tiež **silnú podporu zo strany vedenia školy**, a to nielen z hľadiska vytvorenia podmienok pre jeho realizáciu, ale aj z hľadiska postoja voči inováciám.

Skúsenosť učiteľov s experimentálnymi metódami je pozitívna, napriek rôznej miere predchádzajúcich skúseností, zapojení pedagógovia úspešne aplikovali pomerne **široké spektrum metód** a výchovno-vzdelávacích prostriedkov. Rovnako pozitívne reflektujú používanie týchto metód aj samotní žiaci. Čo všetkých spája, je **dôležitosť diskusie**, ktorá sa prakticky u všetkých respondentov stala ťažiskovou. Občianska náuka ako predmet predstavuje ideálny priestor nielen na názorovú konfrontáciu, ale aj na celkovú kultiváciu diskusie a osvojovanie si zručností pre zapojenie sa do nej. Ako kľúčová sa javí aj schopnosť učiteľa vytvoriť **bezpečné, rešpektujúce a podporujúce prostredie** pre všetkých žiakov v triede, a to bez ohľadu na ich názory.

Úspešne využívané a aplikované experimentálne metódy a prostriedky tak **prinášajú zmenu**:

- **Celkového postoja žiakov** voči občianskej náuke, pre ktorých sa v stáva zaujímavým a prakticky využiteľným predmetom,



- Postoja žiakov voči učeniu samotnému predmetu, žiakov viac zaujíma a baví, sú počas vyučovania **aktívnejší**,
- Názorov na spoločenské a politické témy, pričom často dochádza k **vytvoreniu si názoru** na otázky, s ktorými sa žiaci predtým nestretli, nerozumeli im alebo nad nimi neuvažovali, čím získavajú „novú perspektívu vďaka lepšiemu pochopeniu/poznaniu“,
- **Atmosféry v triede**, kedy v rámci aktivít na hodine dochádza k lepšiemu vzájomnému spoznávaniu a pochopeniu sa žiakov navzájom, ale aj vo vzťahu žiak-učiteľ,
- Zručností, nakoľko aktivity s dôrazom na diskusiu a interakciu zlepšujú najmä (no nielen) **komunikačné a interpersonálne zručnosti**.

Zaujímavá situácia nastala v prípade reflexie skúseností so **slovným hodnotením** - pozitívnejšie ho prijímajú žiaci než učitelia. Z pohľadu učiteľov sa ako veľká výzva javí nielen jeho dobré zvládnutie, ale aj vyhodnotenie úrovne osvojených vedomostí u žiakov. Znamkovanie však môže byť vnímané aj ako posledná záchrana dôležitosti predmetu, pokiaľ ide o prístup žiakov.

V rámci projektu experimentálneho overovania sa jedna zo zapojených škôl sústredila aj na zmeny v činnosti **školského parlamentu**. Zvýšením samostatnosti (autonómie) a posilnením individuálnej aj kolektívnej zodpovednosti jeho členov došlo k rozšíreniu pôvodne tzv. „zábavnej“ agendy na „vážne témy“ súvisiace hlavne s riešením problémov, ktoré sa na škole objavia. Tento posun je vnímaný tak vedením školy, koordinátorom parlamentu, ako aj žiakmi. V rozpore s týmto pozitívnym hodnotením je v tomto prípade negatívna reflexia členov školského parlamentu. V tejto súvislosti sa ponúka otázka o možnostiach a potrebách ďalšej systematickej práce orientovanej na posilnenie zručností koordinátorov školských parlamentov ako aj o potrebe identifikovania vhodných spôsobov podpory (koučing, mentoring) pre členov školského parlamentu. Dôležité je aj pochopenie **záťaž**e, ktorú pre žiakov takéto angažovanie sa v prostredí školy znamená.

V rámci projektu v žiadnej zo zapojených škôl nenastalo hlbšie prepojenie so širšou komunitou, či už sú rodičia, miestna alebo regionálna samospráva, iné školy a pod. V tomto zmysle bolo experimentálne vyučovanie až na malé výnimky hlavne internou agendou v rámci bežného života školy. Intenzívnejšie nebolo ani zapojenie do mimoškolských aktivít, ak, tak len na úrovni jednotlivcov. Rovnako slabá je aj ochota k prepájaniu medzi predmetmi.

Analýza kvalitatívnych dát poukázala na nasledujúce faktory, ktoré ovplyvňujú úspešnú aplikáciu inovatívnych metód vo vzťahu k dosiahnutým zmenám v rámci projektu. Ako **aktivátory**, resp. okolnosti, ktoré uľahčujú a **urýchľujú proces zmeny**, sme na základe získaných dát identifikovali:

- Pozitívny postoj vedenia voči inováciám vo výučbe,
- Pozitívny postoj učiteľa, ochota učiť sa nové postupy a získavať nové zručnosti,
- Dobrá orientácia učiteľa v metódach a možnostiach ich aplikovania,
- Rešpektujúci prístup učiteľa k žiakom a ich názorom,
- Meniace sa potreby detí v súvislosti s technologickým pokrokom, tzn. dopyt žiakov po inovatívnom prístupe a potreba priestoru pre diskusiu.

Naopak, **blokátory**, teda okolnosti, ktoré **spomaľujú či dokonca brzdia proces zmeny**, sme identifikovali v týchto oblastiach:

- Odmietavý postoj učiteľov (prípadne vedenia školy) k inováciám vo výučbe vo všeobecnosti,



PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave



INŠTITÚT
PRE
AKTÍVNE
OBYČIANSTVO



MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY



NIVAM
NÁRODNÝ INŠTITÚT
VZDELÁVANIA A MLÁDEŽE



ŠKOLA
U FILIPA®



SLOVENSÁ
ŠKOLSKÁ
ASOCIÁCIA



SLOVENSÁ
ASOCIÁCIA
UČITEĽOV

- Odmietavý postoj žiakov, potenciálne súvisiaci s predchádzajúcimi negatívnymi skúsenosťami,
- Výkonové očakávania externých aktérov (rodičia, zamestnávateľia a pod.), nedostatočné pochopenie významu neformálneho vzdelávania a problematické uznávanie jeho výsledkov,
- Individualistická kultúra školy,
- Nedostatočné vnímanie dôležitosti občianskej náuky ako predmetu, jeho odsúvanie na perifériu, a to žiakmi aj učiteľmi,
- Nevyužívanie potenciálu synergie medzi predmetmi a projektmi, ktoré na škole prebiehajú.

Z externalít, ktoré mohli významne ovplyvniť priebeh a výsledky implementácie projektu, treba v tejto súvislosti spomenúť aj prechod na **dištančné vzdelávanie** kvôli pandemickým obmedzeniam. Tak zo strany žiakov ako aj učiteľov bolo toto obdobie hodnotené ako náročné, a teda neposkytovalo plnohodnotný priestor pre realizáciu **metód zážitkového a neformálneho učenia (sa)**.

Vyhodnotenie stanovených hypotéz

Vyššie prezentované zistenia ponúkajú bližší pohľad na dôležitosť aktualizácie predmetu občianska náuka v rovine používaných metód a vzdelávacích prostriedkov, ale aj medzipredmetového a tematického prepojenia na ďalšie predmety či mimovyučovacie aktivity.

Celkové zhodnotenie výskumných výsledkov a zistení získaných počas 3 rokov realizácie projektu experimentálneho overovania ponúka aj vyhodnotenie 5 hypotéz, ktoré si projekt na svojom začiatku stanovil. Nižšie uvádzame plné znenie hypotéz aj ich vyhodnotenie vzhľadom k výsledkom výskumu:

- I. **Hypotéza 1:** Predpokladáme, že navrhované a overované inovatívne metodické postupy a vzdelávacie prostriedky vo vyučovacom predmete občianska náuka vedú k rozvoju kľúčových občianskych kompetencií žiakov a žiačok efektívnejšie ako aktuálne uplatňované, zaužívané postupy.

Výskumné dáta poukazujú na viaceré pozitívne zmeny na strane žiakmi, ktorí absolvovali experimentálnu intervenciu oproti tým, ktorí takúto podobu výučby nemali možnosť absolvovať. Zmeny sa prejavujú v postojoch k citlivým témam (menšiny, nerovnosti), ako aj v občianskej aktivite žiakov. V tomto zmysle môžeme hypotézu **potvrdiť**.

- II. **Hypotéza 2:** Predpokladáme, že u žiakov a žiačok z experimentálnej skupiny bude preukázaná silnejšia väzba medzi nadobudnutými vedomosťami z vyučovacích predmetov občianska náuka, dejepis, umenie a kultúra, etická výchova a geografia a postojmi smerom k želanému stavu v porovnaní so žiakmi a žiačkami z kontrolnej skupiny.

Na základe analýzy dát môžeme konštatovať, že žiaci z experimentálnej skupiny vykazovali celkovo vyššiu mieru tolerancie, schopnosti rozpoznať príčiny spoločenských javov (ako napr. nerovností) či vykazovali tiež vyššiu mieru opatrnosti vo vzťahu k informačným zdrojom. Okrem toho, analýza spontánnych odpovedí umožňuje vo vzťahu k experimentálnej skupine hovoriť viac ako o skupine lepšie rozhladených občanov so schopnosťou vnímania širších súvislostí rôznych politických a spoločenských fenoménov. V tomto zmysle teda môžeme hypotézu **potvrdiť**.

- III. **Hypotéza 3:** Predpokladáme, že zavedenie extrakurikulárnych aktivít do života školy a skvalitnenie činnosti Žiackeho parlamentu, resp. Žiackej školskej rady či Školského parlamentu, prispieva k rozvoju občianskych kompetencií žiakov a žiačok a ku skvalitneniu demokratickej klímy na škole.



Žiacka školská rada, resp. Školský parlament, môže byť významným faktorom, ktorý ovplyvňuje celkovú atmosféru na škole, pocit prijatia, ale aj záujmu o problémy žiakov. Žiakmi je navyše plne vnímaný ako ich zastupiteľská štruktúra vo vzťahu ku škole a jej vedeniu. V tejto súvislosti považujeme za dôležité upozorniť, že do realizácie projektu významne zasiahla pandémia COVID-19 obmedzením prezenčnej výučby, ktoré malo negatívny dopad na realizáciu jeho aktivít. Hodnotenie školského parlamentu a jeho prínosu sa pravdepodobne aj z tohto dôvodu zhoršilo. Experimentálna intervencia však prebiehala iba na jednej z troch zapojených škôl, preto tento výsledok nemožno zovšeobecniť. Môžeme konštatovať, že vo vzťahu k tomuto typu aktivít projekt nebol úspešný, preto túto hypotézu nemožno **potvrdiť ani zamietnuť**.

- IV. **Hypotéza 4:** Inovácia procesu hodnotenia žiakov a žiačok prispieva k rozvoju ich vyšších kognitívnych schopností, a tým aj ich občianskych kompetencií.

Experimentálny výskum ukázal, že väčšina žiakov nemá pozitívny vzťah k známkovaniu, resp. ho nevníma ako motivujúci systém hodnotenia. Medzi žiakmi, ktorí mali skúsenosť s inovatívnou intervenciou, nastal nárast pozitívnych postojov voči slovnému hodnoteniu. Častejšie tiež u nich pozorujeme silnejšiu väzbu k vyučovaciemu predmetu, ako aj nárast vnímania užitočnosti občianskej náuky ako takej. V tomto zmysle môžeme hypotézu **potvrdiť**.

- V. **Hypotéza 5:** Predpokladáme, že žiaci a žiačky z experimentálnej skupiny budú vykazovať celkovo vyššiu úroveň občianskych kompetencií v porovnaní so žiakmi a žiačkami z kontrolnej skupiny.

Celkovo je možné konštatovať, že žiaci a žiačky experimentálnej skupiny vo viacerých sledovaných aspektoch vykazujú lepšiu informovanosť, pochopenie problematiky, ale aj vyššiu mieru občianskej aktivity. V tomto zmysle preto môžeme hypotézu **potvrdiť**.

Ponaučenia z experimentálneho overovania

Projekt experimentálneho overovania prebiehal veľmi komplexne ako po prípravnej a realizačnej, tak aj výskumnej a evaluačnej stránke. Medzi jeho **silné stránky** patrili okrem komplexnosti prístupu nepochybne aj tieto aspekty:

- Dĺžka spolupráce 3 roky, navyše v kontexte dlhodobej spolupráce medzi zapojenými partnermi,
- Tvorba návrhu experimentálneho kurikula, metód a prostriedkov jeho realizácie (viď príloha) priamo samotnými inovatívnymi pedagógmi, tzn. s využitím **princípu "učitelia učiteľom"**,
- Priebeh projektu priamo v prostredí experimentálnych škôl,
- **Široká paleta** výchovno-vzdelávacích cieľov, metód a prostriedkov implementovaných zo strany zapojených pedagógov, ich reflexia na aktuálne spoločenské výzvy aj individuálne potreby žiakov a vzájomné zdieľanie týchto skúseností v rámci mikrotímu,
- Spolupráca a otvorená diskusia o priebehu a výsledkoch experimentálneho overovania so samotnými žiakmi, rodičmi a vedením zapojených škôl,
- Zapojenie **kontrolných škôl** s rovnakým socio-demografickým profilom do realizácie výskumných meraní dopadu experimentálnej intervencie,
- Potenciál na zovšeobecnenie poznatkov a inovácií získaných v projekte a ich úspešné šírenie na ďalšie školy na Slovensku, a to tak, aby si mohli zozbierané príklady dobrej praxe **slobodne prispôbiť potrebám** svojej školy a žiakov či pedagogickému štýlu učiteľa,



- **Nízkonákladovosť navrhovaných zmien** a zlepšení bez potreby akýchkoľvek jednorazových či dlhodobých investícií či inej formy podpory zo strany Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, zriaďovateľa školy či školy samotnej,
- A tým možnosť **rýchlej a jednoduchej implementácie s pozitívnym dopadom** na kvalitu výchovno-vzdelávacieho procesu v predmete občianska náuka.

Na úrovni odbornej diskusie o ďalšom skvalitňovaní výučby v predmete občianska náuka tiež vnímame tieto **3 kľúčové momenty**, ktoré sa ukázali byť zásadné až kritické pre dnešnú generáciu detí a mladých ľudí, ako aj pre celú spoločnosť, a tým aj pre predmet ako taký. Dobrou správou je, že vhodne zvoleným pedagogickým prístupom je možné tieto kritické miesta premeniť na príležitosti smerujúce k efektívnejšej, zmyslupnejšej a aktivizujúcej občianskej náuke. Sú nimi:

4. Po prvé, priamy (pozitívny alebo negatívny) dopad kvality a zamerania občianskeho vzdelávania na občianske postoje a aktivizáciu žiakov, tzn. **vyššie kognitívne schopnosti**, ktoré sú, resp. by mali byť, esenciou občianskeho vzdelávania,
5. Po druhé, preukázaná súvislosť medzi používaním vhodných a inovatívnych metód a vzdelávacích prostriedkov a **praktickou užitočnosťou vyučovacieho predmetu** „pre život“, čo podľa slov respondentov priamo zlepšuje **vzťah** žiakov k predmetu aj ich **motiváciu** spolupracovať s pedagógom na priebehu vyučovacieho procesu,
6. Po tretie, **možnosť otvorenej a kultivovanej výmeny názorov**, diskusie a lepšieho vzájomného porozumenia ako benefit, ktorý predmet občianska náuka - opäť, v prípade využitia vhodných metód a prostriedkov - prináša a ktorý sa javí byť **mimoriadne akútnou potrebou** dnešného sveta na lokálnej aj globálnej úrovni.

Záver

Multisektorový riešiteľský tím *Projektu experimentálneho overovania metód realizácie a vzdelávacích prostriedkov v predmete občianska náuka v spolupráci s príbuznými predmetmi na druhom stupni ZŠ a na SŠ s dôrazom na občianske kompetencie žiakov a žiačok* za uplynulé 3 školské roky vytvoril a výskumne overil komplexný metodický a kurikulárny nástroj skvalitnenia a zefektívnenia občianskeho vzdelávania v predmete občianska náuka na základných a stredných školách rôzneho zamerania. Ten na jednej strane hodnotovo **zodpovedá aktuálne prebiehajúcej kurikulárnej reforme**, na strane druhej však cieľi ešte viac do hĺbky, čo sa týka rozvíjania demokratických občianskych kompetencií a aktivizácie mladších i starších žiakov, nakoľko pre výchovu zodpovedných občanov je potrebné dosiahnuť v tejto oblasti komplexnú zmenu. Výsledky projektu tak ponúkajú riešenia na súčasné i perspektívne ohrozenia demokracie na úrovni predmetu občianska náuka, školskej klímy, organizácie vyučovania i života školy či podpory participácie žiakov i zamestnancov a ďalších obyvateľov školy.

Jednotlivé ponúkané metodické nástroje, ale aj inšpiratívne výskumné závery sú pritom aplikovateľné aj z pozície jednotlivých aktívnych učiteľov, a to hneď tu a teraz, aj systémovo a strategicky z pozície štátnej správy a regionálnej samosprávy. Z hľadiska vplyvov navrhovaného materiálu, aplikácia zistení predmetného projektu experimentálneho overovania **nebude mať negatívny vplyv na rozpočet** verejnej správy, podnikateľské prostredie, informatizáciu spoločnosti ani služby verejnej správy pre občana. Pozitívny vplyv očakávame v dlhodobom horizonte na životné prostredie a sociálnu sféru.



PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave



INŠTITÚT
PRE
AKTÍVNE
OBČIANSTVO



MINISTERSTVO
ŠKOLSTVA, VEDY,
VÝSKUMU A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY



NÁRODNÝ INŠTITÚT VZDELÁVANIA A MLÁDEŽE

